

Mladen Ančić

Mjesto Branimirove Hrvatske u suvremenom svjetskom poretku

Dva posljednja desetljeća europske povijesti 9. stoljeća vrijeme su definitivnoga raspada dotadašnjeg političkog poretka, utemeljenog na postignućima Karla Velikog. No, istodobno je to i doba dubokih potresa izazvanih posljednjim velikim migracijskim gibanjima na europskome prostoru (Ugri i Normani), nakon kojih će se na ostacima starog, karolinškoga uređenja, uz bitan utjecaj novih čimbenika, koagulirati jedan novi i drukčiji europski politički ustroj. Rečeno riječima jednoga od vodećih autoriteta za povijest ovoga razdoblja, G. Barraclougha, bilo je to doba kada se »kristaliziraju posebne europske države, dok zemljovid Europe počinje dobivati izraženiji moderni izgled; slabljenje vrhovnoga nadzora oslobađa i razgara nove snage koje su do toga doba bile sputane, a kao posljedica svega ovog društvo se mijenja od vrha do dna. To je ono što se događa u 9. stoljeću, a u mnogim dijelovima Europe nastavlja i kroz 10., dajući tome razdoblju izrazitu važnost. Kada to sagledamo i shvatimo što doista treba gledati u 9. stoljeću, tek tada povijest postaje razumljivom i doista važnom«.¹ Gledano iz drugoga kuta, vrijeme raspada Karolinškoga carstva moguće je »razumjeti kao transformaciju (oblika) moći i autoriteta radije no kao početak modernih europskih nacija; ili, preciznije, ova dva procesa (transformacija oblika moći i autoriteta; oblikovanje obrisa modernih europskih nacija) stoje u svezi, no onaj prvi je od veće važnosti za povjesničara koji se bavi ovim razdobljem«.² Već i sama činjenica da se vladavina hrvatskoga kneza Branimira vremenski poklapa s tim izvanredno važnim političkim događajima, pa čak i sa simboličkim krajem karolinškoga carstva označenim smrću Karla III. 13. siječnja 888. godine, uz saznanje da u isto ovo doba Ugri postupno ali i trajno počinju naseljavati upravo susjedstvo Hrvatske, daje čak i bez detaljnije raščlambe naslutiti od kolike je važnosti bila Branimirova vladavina u političkom razvoju kneževine. S druge strane, međutim, zbivanja u toj kneževini i njezinu širem okruženju nisu bez interesa i za složenije europske raščlambe, budući zorno pokazuju kako se dotadašnji politički sustav nije mijenjao samo u svome središtu, već i na njegovim obodima, tamo gdje je karolinška Europa 9. stoljeća završavala, izravno se graničeći s drugim političkim svijetom, onim bizantskim. Stoga se čini posve opravdanim postaviti kao istraživački cilj pitanje – koje je i kakvo mjesto u ovoj preustrojbi europskoga poretka na kraju 9. stoljeća pripalo hrvatskoj kneževini. Preciznije rečeno, zadaća je ovoga teksta potražiti odgovore na upite: gdje je u europskom sustavu moći što se gradilo na razmeđu 9. i 10. stoljeća bilo mjesto Hrvatske; u kakvim je odnosima njezin knez stajao spram starih (Bizant) i novih (papinstvo, istočno-franačko carstvo) središta moći; konačno, kakve su naravi bile veze s tim središtima.

¹ G. BARRACLOUGH, *The Crucible of Europe. The ninth and tenth centuries in European history*, Berkeley and Los Angeles 1976, 56–7.

² S. AIRLIE, »Review article: After Empire – recent work on the emergence of post-Carolingian kingdoms«, *Early Medieval Europe* 2/1993 (2), 159.

Pri ovakvom postavljanju problema svakako valja što je moguće više izbjegavati zamku u koju se upada kada se ljudima i događajima s kraja 9. stoljeća pripisuju mjerila i način mišljenja današnjega čovjeka, moderni sustav vrijednosti i shvaćanja. To, naime, neizbježno vodi ka naknadnoj racionalizaciji postupaka stvarnih ljudi jednoga davno prošlog razdoblja s motrišta koje je posve strano njihovom vremenu i prostoru. Čini se, međutim, kako upravo takav pristup karakterizira jedan važan segment zbivanja s početka vladavine kneza Branimira. Naime, na samome početku svoje vladavine hrvatski je knez stupio u izravne kontakte s papinskom stolicom, a jasan trag i rezultat tih kontakata i razmjene informacija sačuvan je u pismima što ih je papa Ivan VIII. uputio u Hrvatsku. U jednome, pak, od tih pisama on kneza izvješćuje kako je s oltara sv. Petra zazvao Božji blagoslov na njega i njegov narod (o pismu će kasnije biti opširno govora). Tumačenje takva papinskoga postupka postavilo se kao vrlo ozbiljan problem bar za dio povjesničara koji su se bavili ovim razdobljem hrvatske povijesti. Želi li se, međutim, ta tumačenja razumjeti u pravome svjetlu, valja prije svega povesti računa o društvenoj klimi što je tijekom posljednjega stoljeća vladala u samoj zemlji i bar ukratko ocrtati u kakvim je okolnostima u hrvatskoj historiografiji stvarana slika o kraju 9. st. Kao dio intelektualne elite jednoga od »malih naroda« europskoga jugoistoka, koji je samosvijest, a time i modernu nacionalnu svijest kakva se izgrađuje u 19. i 20. stoljeću, razvijao temeljem iskustva devetstoljetnoga života u okrilju ali i u manje-više stalnom otporu različitim višenacionalnim državama, hrvatski su moderni povjesničari silom prilika usvajali ono što je bilo dijelom općedruštvene duhovne klime. Svoj su rad i napore usmjeravali i podčinjavali širem društvenom zahtjevu koji se artikulira u drugoj polovici 19. stoljeća i zadržava društvenu snagu sve do 1990. godine – traženju vlastitih političkih okvira u obliku samostalne hrvatske države. Pod neprestanim društvenim pritiskom, kojega su, u nekoj vrsti povratne sprege, i sami dijelom proizvodili, bili su u stalnoj potrazi za povijesnim legitimitetom već postavljenih političkih zahtjeva.³ Do toga se, pak, povijesnoga legitimiteta moglo doći prije svega kroz raščlambu načina na koji je u stoljećima ranoga srednjeg vijeka nastala država izrasla iz okvira novodoseljene etničke zajednice Hrvata, pri čemu je naglasak uvijek i neizbježno stajao na elementu *političke samostalnosti*, i to u onom obliku u kojem se on danas razumijeva. U tako postavljenim raščlambama izjava se iz pisma pape Ivana VIII. knezu Branimiru ukazivala kao posebice izazovna točka – činilo se, naime, kako papinsko zazivanje Božjega blagoslova na vladara i njegov puk imaju neko posebno značenje. Stoga se u hrvatskoj historiografiji, gotovo jednoglasno i bez obzira na sve svjetonazorske i metodološke razlike među autorima, od Ferde Šišića do Nade Klaić i Nevena Budaka,⁴ ponavlja teza kako je upravo Branimirova vladavina označila vrijeme političkoga osamostaljivanja hrvatske kneževine i neke vrsti »međunarodnoga priznanja«. Tek u novije vrijeme stižu usamljena upozorenja i ograde da »političku samostalnost« 9. stoljeća ne treba mjeriti i promatrati sukladno današnjim

³ Za razumijevanje cijeloga ovog kompleksa valja uputiti na nekoliko važnijih modernih djela koja ocrtavaju atmosferu u kojoj su djelovali hrvatski povjesničari u drugoj polovici 19. i tijekom 20. stoljeća. To su redom: I. »BIBÓ, Bijeda istočnoevropskih malih država«, u: BIBÓ – HUSZÁR – SZCÜCS, Regije evropske povijesti, Zagreb 1995; M. HROCH, Social Preconditions of National Revival in Europe, New York 2000; C. JELAVICH, Južnoslavenski nacionalizmi. Jugoslavensko ujedinjenje i udžbenici prije 1914. (izvornik South Slav Nationalisms – Textbooks and Yugoslav Union before 1914), Zagreb 1992; M. GROSS, Počeci moderne Hrvatske, Zagreb 1985.

⁴ Ovdje uzimam u obzir samo najpoznatija i najutjecajnija djela hrvatske historiografije sa statusom sveučilišnih udžbenika, budući da bi detaljniji pregled postojeće literature zahtijevao zasebni tekst. Usp. stoga F. ŠIŠIĆ, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925, 376–393; N. KLAJĆ, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Zagreb 1971, 250–9; N. BUDAK, Prva stoljeća Hrvatske, Zagreb 1994, 26–8.

shvaćanjima.⁵ No, nakon zbivanja iz 1990. i 1991. godine, raspada Jugoslavije i političkoga osamostaljenja Republike Hrvatske, mora se početi mijenjati i povjesničarska optika, ponajprije oslobađanjem od pritiska onih političkih potreba koje više čak niti ne postoje. Modernoj državi, kada je već uspostavljena, ne treba srednjovjekovni presedan kao povijesni alibi te stoga i pitanje što je moglo značiti papinsko zazivanje blagoslova s oltara sv. Petra nema danas onu istu težinu koju je imalo pred samo desetak godina. Umjesto takvih pitanja, koja ipak mnogo više govore o vremenu u kojemu živi onaj što pitanje postavlja, no što odgovori na njih mogu pokazati realnu sliku povijesnoga gibanja, red je početi postavljati nova pitanja, uvažavajući realnosti vremena o kojemu je riječ u povijesnoj raščlambi.

*

Prije no što se nova pitanja postave, valja ukratko ocrtati povijesni kontekst u kojemu se ta pitanja postavljaju i na njih traži odgovor. Pri tomu svakako valja stalno pred očima držati dostignuća suvremenih znanosti o čovjeku, kako bi se jasno moglo razlučiti što su u događajima koji se razglabaju bile posljedice djelovanja dubokih društvenih procesa, a što izraz volje i djelovanja samih sudionika. Put kojim se takvi ciljevi mogu ostvariti vodi preko pridržavanja onoga što Jacques Le Goff naziva »gramatikom političke povijesti«, dakle pouzdanu »kronologiju političkih događaja i biografije političkih ljudi«. ⁶ No, sama ta »gramatika političke povijesti« posve sigurno nije dovoljna za doista ozbiljne i konačne zaključke, kojih nema bez uvida u složene društvene procese koji su vrlo precizno definirali mogućnosti djelovanja pojedinaca u »političkoj areni« svoga doba. To, pak, praktično znači kako ozbiljniju raščlambu nije moguće niti zamisliti smetnu li se s uma neke proste činjenice koje današnja europska historiografija smatra neprijepornima.

Riječ je ovdje, prije svega, o onomu što se u historiografiji zna o odnosima svjetovne i vjerske dimenzije društvenoga života, koje su u doba najvećega sjaja Karolinga nerazmrsvio isprepletene do te mjere da uopće nije moguće razaznati gdje je završavala jedna a počinjala

⁵ Usp. I. GOLDSTEIN, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb 1995, 260–9, no iz autorova se razlaganja ne vidi što bi to mogla biti kategorija »politička samostalnost u 9. stoljeću« kojom se on u tekstu koristi. U punoj opreci spram hrvatskih povjesničara, zrcaleći i posve drugačiju društvenu klimu u kojoj se kao znanstvenik formirao, J. FERLUGA, »Pota in metode bizantinske politične in kulturne ekspanzije na Balkanu od srede VII. do prvih desetletij XI. stoletja«, *Zgodovinski časopis* 41/4/1987, 577, smatra kako je »mednarodno priznanje« prvim slavenskim državama, pa tako valjda i Hrvatskoj, došlo s pokrštanjem, s kojim se »sprejelo novo, pravo vero in tako zapustilo barbarski svet in stopilo v edino pravo ekomeno, ki jo je vodil cesar Romejcev, božji namestnik na zemlji«. Nažalost autor svoju tvrdnju, koja ovako bez ikakvih daljih kvalifikacija izgleda u najmanju ruku čudno, dalje ne razrađuje (riječ je, dakako, o samo jednom od mogućih shvaćanja, onome kakvo je vrijedilo u bizantskome svijetu), posebice ne glede onih dijelova »južnoslavenskoga« svijeta koje je sam čin pokrštanja, i sve ono što je iz njega bilo izvedeno, vezivao uz zapadno, karolinško carstvo. Vrijedi ovdje primjetiti kako S. GULDESCU, *History of Medieval Croatia*, Hague 1964, 104, te I. BOBA, *Novi pogled na povijest Moravie* (izv. *Moravia's history reconsidered. A reinterpretation of medieval sources*), Split 1986, 99, kao autori koji se hrvatskom poviješću bave posve izvan suvremenog hrvatskog konteksta, notiraju Branimirov uspon na kneževski prijestol i nove veze s Rimom, ali uopće ne smatraju osobito važnom činjenicu da je papa Ivan VIII. zazvao Božji blagoslov na kneza i njegove podanike. Nasuprot tomu J.V.A. FINE, *The Early Medieval Balkans*, Ann Arbour 1991, 261, drži, bez poziva na vrelo, kako Branimirova Hrvatska »received papal recognition as a state«. Fineovo je djelo, međutim, bar ukoliko se odnosi na Hrvatsku, poradi flagrantnih grešaka i neznanja, posve neuporabljivo i bezvrijedno.

⁶ Za ove pojmove vidi J. LE GOFF, »Je li politička povijest još uvijek kičma povijesti« (izv. *Is Politics still the backbone of History?*, *Daedalus*, zima 1971), u: *ISTI, Srednjovjekovni imaginarij* (izv. *L'imaginaire médiéval*) Zagreb 1993, 333.

druga.⁷ Isprepletenost društvenih funkcija išla je do one točke u kojoj je biskup, kao crkveni dužnosnik, bio ujedno i organ vlasti svjetovnog vladara, obavljajući u njegovo ime cijeli niz poslova iz domene svjetovne vlasti.⁸ Rasprava o mjestu i ulozi posljednjih karolinških vladara ali i rimskih papa u tim i takvim odnosima traje do danas, uz stalno naglašavanje vremenske dimenzije papinskih nastojanja na stjecanju autoriteta i izgradnji crkvene monarhijske vlasti. Iako su takve pretenzije papinstva vidljive već u okolnostima u kojima je nastala čuvena krivotvorina nazvana *Konstantinova darovnica*, kao i u djelovanju »velikih papa« 9. stoljeća (Nikola I, Hadrijan II, Ivan VIII.),⁹ ipak u ovome stoljeću papinstvo nije daleko odmaklo u tim težnjama za izgradnjom vlastitoga autoriteta.¹⁰ Autoritet je, naime, rimskoga biskupa u ovo doba još uvijek tek moralna kategorija, jer on naprosto ne raspolaže stvarnim polugama društvene moći. Stoga njegov ugled većim dijelom počiva na činjenici izravnoga kontakta s nadnaravnom silom oličenom u grobu sv. Petra, ključara vrata »onoga svijeta«. Sukladno, pak, tomu sam je Rim prije svega odredište hodočasnika, a ne sjedište monarhijske vrhovne crkvene vlasti i najmoćnijeg autoriteta »kršćanskoga svijeta«, koji bespogovorno definira što je »pravovjerje« a što »krivovjerje«, tko su »neprijatelji« kršćanstva protiv kojih valja voditi »križarske vojne« i pred kojim se rješavaju sporovi iz crkvene domene, kako će to biti u stoljećima koja su tek dolazila.¹¹ Papinsko je suprotstavljanje carskoj vlasti u ovo doba »bilo pažljivo i sporo. Nije bilo izravnih izazova, budući se papinstvo nije moglo osloniti ni na kakvu stvarnu silu koja bi stala nasuprot franačkog cara. No to je suprotstavljanje bilo djelotvorno na dugu stazu, onda kada su nutarnje teškoće, izrasle iz suprotstavljanja aristokracije, neutralizirale vladarsku vlast i, stvaranjem protivničkih stranaka u franačkim zemljama, pružile papi mogućnost stvaranja saveznika.«¹²

Gornje pripomene osvjetljuju kako danas na odnose svjetovne i crkvene vlasti u razdoblju s kraja 9. stoljeća gleda europska historiografija, te bi u te okvire valjalo sada postaviti i ono što sačuvana vrela govore o vezama što ih je hrvatski knez Branimir uspostavio s papinskom stolicom odmah po usponu na vlast u proljeće 879. godine. Ta su vrela, kao što je već naznačeno, pisma što ih je hrvatskome knezu, njegovu biskupu Teodoziju i pučanstvu njegove zemlje uputio tadašnji papa Ivan VIII.¹³ Zapravo, ta pisma, zajedno s onima koja će nekoliko godina kasnije papa Stjepan VI. uputiti istome biskupu Teodoziju, ali i akvilejskom patrijarhu Walpertu,¹⁴ predstavljaju svakako najvažnija vrela za poznavanje suvremenog položaja hrvatske kneževine.

⁷ Usp. G. TABACCO, »L'ambiguità delle istituzioni nell'Europa costruita dai Franchi«, *Rivista storica italiana*, LXXXVII/III/1975.

⁸ Usp. primjerice R.W. SOUTHERN, *Western Society and the Church in the Middle Ages*, London 1970, 173 i d.; T. REUTER, *Germany in the Early Middle Ages 800–1056*, London and New York 1991, 106 i d.

⁹ Usp. H. JEDIN (ur.), *Velika povijest crkve (izv. Handbuch der Kirchengeschichte) III/I*, Zagreb 1971, 158–68.

¹⁰ Ovdje se moje raščlambe u pristupu bitno razlikuju od onih koje u istom ovom kontekstu predočava L. MARGETIC, »Branimirov natpis iz 888. i međunarodni položaj Hrvatske«, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 40/1/1990, posebice str. 21–2 te 25–6.

¹¹ SOUTHERN, o.c., 94–100; G. BARRACLOUGH, *The Medieval Papacy, Thames and Hudson*, 1992, 55–61. Usp. također i O. HAGENEDER, *Il sole e la luna. Papato, impero e regni nella teoria e nella prassi dei secoli XII e XIII*, Milano 2000; C. TYERMAN, *The Invention of the Crusades*, London 1998.

¹² BARRACLOUGH, *The Crucible ...*, 64.

¹³ Papinska su pisma posljednji puta kritički objavljena u *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije I* (priredili: J. STIPIŠIĆ i M. ŠAMŠALOVIĆ), Zagreb 1967, 13–19.

¹⁴ Pisma Stjepana VI. također su objavljena u *Diplomatički zbornik ... I*, 19–22. Pisma papa Ivana VIII. i Stjepana VI. knezu Branimiru i Teodoziju, uz komentar i prijevod na hrvatski jezik, prenose M. MATIJEVIĆ SOKOL-V. SOKOL, *Hrvatska i Nin u doba kneza Branimira*, Milano 1999, 27–56.

Sadržaj je spomenutih pisama prilično jasan, kao što su isto tako jasne i okolnosti u kojima su ona upućena na gornje adrese, te oko toga nema razloga za neke veće sporove. No, ono što je već mnogo manje jasno i što može biti predmetom različitih tumačenja jest stvarno značenje onoga što se može pročitati u tim pismima.¹⁵ Iz toga, kao jasna posljedica, proizlaze i mnoge nejasnoće i mogućnosti različitoga tumačenja stvarnih stavova i namjera svih onih koji su sudjelovali u prepisci. Upravo ta mogućnost različitih tumačenja razlogom je da se podrobnije raščlane suvremena gibanja kako ih bilježe i druga sačuvana vrela, ne bi li se na taj način jasnije sagledalo što su spomenuti događaji mogli značiti za njihove sudionike, odnosno što su mogle biti njihove namjere i shvaćanja na kojima su temeljili takve namjere. U takvoj je, dakle, namjeri čini se najsigurnije krenuti od papinske kurije Ivana VIII. i svega onoga što se zna o ovom posljednjem »velikom papi« 9. stoljeća. »Veličina« Ivanova pontifikata stvar je najvećim dijelom naknadne povjesničarske racionalizacije, ostvarene u svjetlu svega onoga što je slijedilo tijekom dva stoljeća do vremena »crkvene reforme« i pontifikata Grgura VII. Ta se veličina zrcali ponajprije u činjenici da je upravo Ivan VIII. na određeni način bio jedan od prvih vjesnika svih onih ideja o naravi papinske vlasti koje će konačno i jasno artikulirati Grgur VII. u drugoj polovici 11. stoljeća, u doba kada izbije otvoreni sukob oko »investiture«.¹⁶

Posve je, međutim, izvjesno kako sam Ivan VIII. svoja pisma, kao i ukupno djelovanje, nije mogao promatrati na ovakav, »povijesni« način. No, s druge strane, čini se kako je iz konteksta toga istog ukupnog djelovanja moguće uočiti neke važne ideje što ih je papa zastupao i dosljedno pokušavao provoditi, ostvarujući svojevrstu strategiju koalicija. Između svega ostalog, Ivan VIII. je za cijeloga svog pontifikata slijedio praktičnu, jasnu i konzistentnu ideju vodilju, naslijeđenu od prethodnoga pape, Hadrijana II., a koja je otvarala jedan posve novi pravac djelovanja papinske stolice. Riječ je ovdje o tomu da su i Hadrijan II. i Ivan VIII. iskazali osobiti interes za marginalni prostor obaju tadašnjih velikih carstava, kako onoga zapadnog, franačkog, tako i onoga istočnog, bizantskog, u kojima je do druge polovice 9. stoljeća papinski utjecaj bio tek jedva zamjetan. Njihove su ambicije bile usmjerene ka relativno velikom području od srednjega i donjeg Podunavlja sve do obala Jadranskoga mora, a kojega su u ovo doba pokrivala kneževine Hrvatska i Moravska, te Bugarsko kraljevstvo. U najkraćemu, papinska su nastojanja išla za tim da se, s osloncem i potičući želju za samostalnošću tek pokrštenih i još uvijek napola barbarskih vođa na ovim rubnim prostorima, uspostavi područje izravne crkvene jurisdikcije Svete stolice. U takvu kontekstu, dakle, valja promatrati odnos Hadrijana II. i Ivana VIII. spram »slavenske misije« braće Konstantina i Metoda, odnosno silnu energiju i trud uložene u pokušaj da se ta »misija« usmjeri u pravcu koji je odgovarao papinskoj kuriji.¹⁷ U isti kontekst valja staviti i uporna nastojanja dvojice papa na osiguranju crkvenoga podčinjavanja Bu-

¹⁵ Dobar primjer do kakvih sve zaključaka može dovesti neuobičajeno i novo tumačenje pisama pruža BOBA, o.c., 99 i d. Iako originalne i u mnogočemu lucidne, sve njegove ideje nemaju istu vrijednost te većinu stavova ipak nije moguće prihvatiti bez mnogo detaljnijeg i dubljeg obrazloženja.

¹⁶ Usp. BARRACLOUGH, *The Medieval ...*, 59.

¹⁷ Literatura o »slavenskoj misiji« solunske braće narasla je do onih razmjera kada je već i sastavljanje bibliografije samo po sebi zamašan pothvat. Najveći dio vrela koja govore o djelovanju Konstantina i Metoda sabran je u L. HAVLIK (ur.), *Magnae Moraviae fontes historici I–IV*, Praha-Brno 1967–9, te F. GRIVEC – F. TOMŠIĆ, *Konstantin i Metod Solunjani. Izvori (Radovi Staroslavenskog instituta IV)*, Zagreb 1960. Bibliografsku orijentaciju može se steći u BOBA, o.c., 141 i d., kao i temeljem radova sabranih u zbornici-ma: *Magna Moravia*, Praha 1965, te Tisuću i sto godina od smrti Metodijeve I–II (Slovo 36 i 37) Zagreb 1986–7. Kratak, informativan i danas još uvijek aktualan pogled na misiju solunske braće, iz pera jednoga od najvećih autoriteta na tome području koji ovime sumira ranija istraživanja, vidi u F. DVORNIK, *The Slavs. Their Early History and Civilization*, Boston 1956, 80–101.

garske papinskoj stolici, a nasuprot željama cara i patrijarha u Konstantinopolu.¹⁸ Konačno, a o tomu se do sada gotovo nije ni vodilo računa, u istim ovim okvirima kreće se svakako i ono što je Ivan VIII. poduzimao prema Hrvatskoj u vrijeme kada u njoj vladaju knezovi Domagoj, Zdeslav i Branimir.

Sukladno tadašnjim shvaćanjima, uspjeh bi takvih nastojanja sam po sebi značio do stanovite mjere i uspostavu političkoga autoriteta u ovim »novim« zemljama. U kojoj je mjeri sam Ivan VIII. usmjeravao svoje djelovanje ka mladim, još uvijek gotovo barbarskim državama, jasno se vidi već i iz činjenice da se od 432 sačuvana pisma što ih je poslao za svoga desetogodišnjeg pontifikata, njih 39, ili skoro 10%, izravno odnosilo na crkvene probleme Hrvatske, Moravske i Bugarske.¹⁹ Značenje tolikoga broja pisama posvećenih crkvenim prilikama i problemima ovoga, još uvijek marginalnoga prostora na razmeđu dvaju velikih carstava, postaje još jasnijim kada se uzmu u obzir burna gibanja kako u franačkom tako i u bizantskom carstvu u ovom istom razdoblju, potom djelovanje crkvenih koncila i svi ostali problemi kojima su se pape i inače bavile. No, ovdje je ipak potrebno bar u osnovnim obrisima naznačiti što je za pape Nikolu I, Hadrijana II. i Ivana VIII. značilo uspostavljanje papinskoga autoriteta i vrhovništva u pitanjima crkvene organizacije. Osnovne ideje kojima su se njih trojica ravnali u dobroj su mjeri iskazane u odlukama koncila što ga je Ivan VIII. održao u Raveni tijekom kolovoza 877. godine.²⁰ Sukladno tim idejama, utemeljenim na u Rim tek pristiglim Pseudo-Izidorovim dekretalijama a u atmosferi raspada političkoga tkiva zapadnog carstva, papinstvo je po prvi put uznastojalo izvući Crkvu iz čvrstoga zagrljaja svjetovne vlasti. Stoga je jedan od osnovnih pravaca kojim su se kretala nastojanja ravenškoga koncila išao za redefiniranjem odnosa crkve i svjetovnih vladara te smanjivanjem uloge ovih kod izbora crkvenih premeta. Tako su koncilskim odlukama uređena pitanja predaje i korištenja *palliuma* (plašta) koji je simbolizirao udioništvo nadbiskupa i metropolita u punoći papinskoga autoriteta. Taj je relativno novi simbol metropolitanskog položaja stizao iz Rima te je samim time postao još jednim u nizu oruđa nadzora u rukama središnjega crkvenog autoriteta.²¹ U ovome kontekstu svakako valja istaknuti stav utvrđen na koncilu sukladno kojemu svjetovnim vladarima »ne pristoji« biskupe »predstavljati rimskome prvosvećeniku« (*in praesentiam Romani praesulis introducere*), ali i stavove koji govore o »držateljima svjetovnih časti« koji zanemaruju crkvene poslove te o statusu pripadnika kleričkoga reda.²² Sve su to, međutim, u stvarnim odnosima s kraja 9. stoljeća još uvijek bila *pia desideria* posvuda osim na području novih slavenskih država. Tu se, naime, nakon prvih misionarskih uspjeha crkvena hijerarhija tek ustrojavala i tu su »veliki pape« 9. stoljeća vidjeli svoju šansu. Prvi uspjesi na tome putu doista su i ostvareni u Bugarskoj i Moravskoj. U Bugarskoj su papinski misionari 866. godine uspjeli preduhitriti misionarsko poslanstvo Ludovika Njemačkoga,²³ čime je stvorena podloga da papa vodi glavnu riječ u definiranju crkvene hijerarhije, dočim je u Moravskoj kneževini uspostava srijemske nadbiskupije s Metodom na čelu provedena u punoj suprotnosti sa željama i nastojanjima istočnofranačkih vladara i bavarskoga episkopata.

¹⁸ O odnosu Bugara i Rima također postoji ogromna literatura koja ovdje, međutim, nije od interesa.

¹⁹ Regesti svih sačuvanih i poznatih pisama pape Ivana VIII. objavljeni su u P. JAFFE, *Regesta pontificum romanorum I*, Graz 1956, 376–422.

²⁰ Kratki regesti koncilskih odluka u: JAFFE, o.c., 394–5. Okolnosti u kojima je koncil održan ocrtane su u JEDIN, o.c., 170–1.

²¹ O *palliumu* usp. JEDIN, 82, 162, 186; A. BADURINA (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgije i simbolicke zapadnog kršćanstva*, Zagreb 1990, 446–7.

²² JAFFE, o.c., 394.

²³ Unesak u *Annales Fuldenses* pod godinama 866. i 867. koji govori o natjecanju dvaju misionarskih poslanstava u Bugarskoj prenesen je u *Magnae Moraviae fontes ... IV*, 378–9.

Platformu takvoga djelovanja papinske stolice možda je najjasnije artikulirao Ivan VIII. još na početku svoga pontifikata, u prvim mjesecima 873. godine, sastavljajući opširni naputak za svoga legata »u Germaniji i Panoniji«, ankonitanskog biskupa Pavla, koji je trebao izbaviti Metoda iz zatočeništva kamo su ga poslali njegovi franački protivnici. Pavao je, prema tome naputku, kralju Ludoviku Njemačkom trebao reći: »Znajte, o preslavni kralju, kako je panonska dijeceza bila podložna apostolskoj stolici, no ratne su je nesreće privremeno izuzele ispod njezinih ovlasti i mačem neprijateljski podložile za neko vrijeme. Ali, sada kada je crkvama vraćen mir, trebaju im biti vraćena i prava.« K tomu je legat trebao kralja podučiti i sljedećem: »Ne samo u Italiji i drugim provincijama Hesperije, nego i unutar granica cijeloga Ilirika posvećenje, ordinaciju i dispoziciju (biskupa) od starine je obavljala apostolska stolica, kako to pokazuju brojni sinodalni zaključci i spomenici tamošnjih crkava.«²⁴ Na vrlo je sličan način Ivan VIII. uvjeravao carske i patrijaršijske krugove u Konstantinopolu kako pod njegovu jurisdikciju, s istih ovih razloga, spada i Bugarsko carstvo.²⁵ Ukratko, papa je zastupao ideju da je došlo vrijeme, nakon što su ratovima i pokrštaivanjem dojučerašnji barbari privedeni u zajednicu kršćanskih naroda, da se ustroj crkve na tome području vrati u »prvotno stanje«, pri čemu je tumačenje toga »prvotnog stanja« izgrađeno na rimskoj kuriji išlo za tim da papinskoj stolici osigura izravnu jurisdikciju nad organizacijom crkvenoga života koji se tu počeo uspostavljati.

Jedna od poluga kojom se papinstvo koristilo za provođenje u djelo zamisli o novom uređenju crkvenih prilika u slavenskim državama i stvaranja koalicija s njihovim vladarima bio je i angažman osobnih izaslanika, gotovo bi se moglo reći »profesionalnih diplomata«. Takav je primjerice bio svećenik Ivan iz Mletaka (*venerabilis presbiter Iohannes de Veneciis*), koji je za ovo područje bio vezan znatno duže no što je trajao pontifikat Ivana VIII. Tijekom takvoga svog angažmana on je obavljao vrlo različite poslove i misije, pri čemu se iz ono malo vrele koja o njegovoj aktivnosti govore ne može uvijek na prvi pogled raspoznati njegova stvarna pozicija i odnos spram pojedinih središta moći, odnosno političkih i crkvenih autoriteta. Prvi se put ime mletačkoga svećenika Ivana pojavljuje u suvremenim vrelima 874. godine, kada je na čelu Svetonplukova poslanstva prispio u Forcheim i tamo konačno uglavio trajan mir s Ludovikom Njemačkim, nakon što je uz papinsko posredovanje bio iz zatvora oslobođen nadbiskup Metod. Čini se da je nakon zaključenja mira Ivan požurio natrag u Rim izvijestiti papu o svemu te je usput boravio i u Hrvatskoj, kod kneza Domagoja. Tu se našao upleten u vrlo neugodnu epizodu surovoga gušenja urote, nakon čega je sam papa našao za potrebno pravdati njegovu ulogu u tom incidentu. Poslije ovih zbivanja, *presbiter* Ivan se u diplomatskim misijama opet pojavljuje 879. godine. Tada je, putujući iz Moravske u Rim, ponovno prošao i kroz Hrvatsku te se posebno zaustavio u gradovima Splitu i Zadru, koji su do tada bili pod vlašću bizantskoga cara. Vrlo brzo nakon dolaska u Rim i podnošenja opširnoga izvješća papi, Ivan VIII. ponovno ga šalje u diplomatsku misiju, koja ga i ovom prigodom dovodi u Hrvatsku odakle je proslijedio dalje u Bugarsku. Svećenik Ivan aktivan je diplomat i nakon smrti pape Ivana VIII., no čini se da ipak ne uživa više

²⁴ JAFFE, o.c., 379, nr. 2976: Ipse nosti, o gloriosissime rex, quod Pannonica diocesis apostolicae sedi sit subiecta, licet bellica clades eam ad tempus ab illa subtraxerit, et gladius ad horam hostilis subduxerit. Verum reddita ecclesiis pace, redi debuerunt et iura... Non solum intra Italiam ac ceteres Hesperiae provincias, verum etiam intra totius Illyrici fines consecrationes, ordinationes et dispositiones apostolicam sedem antiquitus patrare consuevisse, sicut nonnulla regesta et conscriptiones synodales atque ipsarum quoque plurima ecclesiarum in his positarum demonstrent monimenta. Za okolnosti u kojima je nastao naputak biskupu Pavlu usp. DVORNIK, o.c., 92.

²⁵ Usp. primjerice JAFFE, o.c., 398, nr. 3134; 416, nr. 3323.

onakvo povjerenje kao nekada, pa je nakon Metodove smrti tek jedan od trojice legata koji po nalogu pape Stjepana VI. odlaze krajem 885. ili početkom 886. godine u Moravsku.²⁶

Već i ovaj kratki *curriculum* jasno daje do znanja kako je Ivan iz Mletaka bio vrlo važna osoba od osobitoga povjerenja samoga pape, ali i osoba kojoj su bila otvorena vrata na dvorovima vladara Moravske, Hrvatske i Bugarske s kraja 9. stoljeća. O tomu da su njegova putovanja i sve što je na njima radio izazivala pozornost, da se u krugovima u kojima se i sam kretao vodilo računa gdje je i što radio i govorio, najizravnije svjedoči jedna od spomenutih epizoda, ona koju rasvjetljuje pismo pape Ivana VIII. »svima vjernima« (*omnibus fidelibus*) nastalo negdje s kraja 874. ili početka 875. godine.²⁷ Povod papinske pismu tvori niz događaja koji počinje s tim da se Ivan, na proputovanju iz Moravske u Rim, zadržao u Hrvatskoj, na dvoru kneza Domagoja. Sklopom nesretnih okolnosti ovdje se našao u trenutku kada je knez otkrio urotu i počeo nemilosrdan obračun s urotnicima koji su mu radili o glavi. Ivanu se u toj situaciji za pomoć, tražeći utočište pred kneževim gnjevom, obratio jedan od urotnika, a svećenik-diplomat, sukladno duhu kršćanskoga milosrđa, izašao je pred kneza i zatražio pomilovanje za urotnika. Domagoj je zagovor mletačkoga svećenika i papinskoga diplomata prihvatio, no kada se ovaj udaljio s dvora knez je naprosto pogazio svoju riječ i urotnika nemilosrdno dao pogubiti. Na to se Ivan odrekao svoga svećeničkoga zvanja i tek ga je sam papa vratio *pristino officio et ministerio*.²⁸ Ono što ovdje svakako valja posebice

²⁶ O »svećeniku Ivanu iz Mletaka« kao predvodniku Svetonplukovoga poslanstva u Forcheimu 874. godine i papinske legatu u Moravskoj 879. raspravlja L. LECIEJEWICZ, »Great Moravia and Venice in the 9th century«, u: Central Europe in 8th–10th Centuries, International Scientific Conference, Bratislava October 2–4, 1995, Bratislava 1997, 117. Autor, međutim, ne uzima u obzir njegov trostruki boravak u Hrvatskoj 874., 879. i vjerojatno 880. godine te susljedni odlazak u Bugarsku nakon ovoga trećeg boravka. S druge strane, pak, BOBA, o.c., 52 bilj. 59, 98–100, govori i o Ivanovoj misiji u Forcheimu i o poslanstvima iz 879. godine, no ispušta podatke koji se odnose na Ivanovu ulogu u surovom gušenju urote protiv Domagoja i kasnije putovanje u Bugarsku. To mu omogućuje ponešto neobičan zaključak kako je mletački svećenik »čovjek Svetonplukov i čovjek Branimirov, a došao je iz države u kojoj je Teodozije biskup«. Sve je to, konačno, Bobi potrebno kako bi dokazao nešto što se na današnjoj razini znanja nikako ne može dokazati, a to je tvrdnja da se kneževina Moravska iz 9. stoljeća prostirala i u krajeve južno od Save i Dunava. Pregled različitih mišljenja vezanih uz svećenika Ivana iz Mletaka i njegovo djelovanje, s literaturom do 60-ih godina ovoga stoljeća, u Magnae Moraviae fontes ... III, 190–1, bilj. 3. Što se vrela koja govore o Ivanovim misijama tiče to su, redom: Annales Fuldenses (tekst citira BOBA, o.c., 52 bilj. 59) o pregovorima u Forcheimu; pismo pape Ivana VIII., datirano »između 874. i početka 875.« (izdanje u: Diplomatički zbornik I, 10) o prvom boravku u Hrvatskoj 874. godine; tri pisma Ivana VIII. od 7. lipnja 879. »kleru i pučanstvu« kneževine Hrvatske, samome knezu Branimiru i konačno biskupu Teodoziju (izdanje u: Diplomatički zbornik I, 13–6) o boravku u Hrvatskoj 789. godine, i pismo od 10. lipnja 879. kleru i biskupima gradova (izdanje u: Diplomatički zbornik I, 16–7) o boravku u Splitu i Zadru u isto vrijeme; pismo Ivana VIII. knezu Svetonpluku od 14. lipnja (izdanje u: Magnae Moraviae fontes... III, 189–91) o boravku u Moravskoj; pismo pape Ivana VIII. knezu Branimiru, kleru i puku njegove kneževine, datirano »oko 880« (izdanje u: Diplomatički zbornik I, 18–9) o prolasku kroz Hrvatsku na putu za Bugarsku; napatuk pape Stjepana VI. »biskupu Dominiku i svećenicima Ivanu i Stjepanu koji odlaze Slavenima« s kraja 885. ili početka 886. godine (izdanje u: Magnae Moraviae fontes ..., III, 226–9).

²⁷ Izdanje u: Diplomatički zbornik I, 10–11. F. Rački je prvi, prenoseći pismo otkriveno u jednome od rukopisa iz British Museuma u Londonu, bespotrebno adresi dodao riječ Dalmatiae (kod njege je ta adresa glasila: Iohannes omnibus fidelibus Dalmatiae), uslijed čega se činilo kako je pismo namijenjeno samo hrvatskim krajevima. Ostavi li se pismu izvorna adresa (Iohannes omnibus fidelibus) bez ikakvih pojašnjenja, stvar izgleda posve drugačije.

²⁸ Neke nespretne formulacije u papinske pismu ostavljaju mjesta različitim tumačenjima, posebice glede funkcije i podrijetla »svećenika Ivana« koji se tu spominje. Ne uzimajući u obzir mogućnost identifikacije ovoga »svećenika Ivana« s osobom istoga imena i titule o kojoj govore dokumenti navedeni ovdje u bilj. 21, drugačije je sva ova zbivanja protumačio S. KOVAČIĆ, »Slučaj svećenika Ivana poslije neuspjele urote protiv kneza Domagoja«, Croatica Christiana Periodica 17/1986. Za politički kontekst u kojem je organizirana urota protiv kneza Domagoja usp. M. ANČIĆ, »Wanning of the Empire. The Disintegration of Byzantine Rule on the Eastern Adriatic in the 9th Century«, Hortus artium medievalium 4/1998.

naglasiti jest da je sve ovo posebnim papinskim pismom valjalo dojaviti *urbi et orbi*, što znači da su i svećenik Ivan, ali i papa po njegovu nagovoru, smatrali da će se vijest o ovim događajima širiti i bitno utjecati na društveni ugled papinskoga diplomata. Da su papa i njegov diplomat imali razloga tako razmišljati, odnosno da su između vladarskih dvorova koje je svećenik Ivan pohodio postojali kontakti, razvidno je iz pisma Ivana VIII. bugarskome kralju Borisu iz 880. ili 881. godine. Iz toga pisma, naime, jasno proizlazi da je između hrvatskoga kneza i njegova biskupa s jedne, te bugarskoga vladara s druge strane, postojao dogovor da zajedno pošalju poklisare u Rim što je biskup Teodozije i priopćio papi, ali je bugarski kralj iz nekog razloga odustao.²⁹ Sa svim ovim na umu, nije teško pretpostaviti kako je najvjerojatnije sam svećenik Ivan pismo nosio sobom da bi se mogao opravdati ukoliko mu netko spočitne neslavnu ulogu u zbivanjima nad kojima doista nije imao nikakve kontrole.

Svemu ovomu valja pridodati kako je više od realne pretpostavke i zaključak da je svećenik Ivan govorio »slavenski jezik«, na isti način kao i braća Konstantin i Metod. U tome svjetlu valja svakako promatrati kako njegovo podrijetlo iz Mletaka, sredine koja je već tada imala vrlo razvijene kontakte sa slavenskim svijetom, tako i činjenicu da su upravo tu, u njegovoj postojbini, braća Konstantin i Metod vodila veliki teološki disput oko uporabe slavenskoga jezika u bogoslužju. Iz toga nije teško zaključiti da se svećenik Ivan ovim krajevima kretao i prije 874. godine, kada se njegovo ime po prvi put spominje u sačuvanim vrelima, što bjelodano zasvjedočuje činjenica da već tada vodi Svetonplkovo poslanstvo na pregovorima s Ludovikom Njemačkim. Ostaje ipak upitno je li kasniji papinski diplomat u Moravsku, gdje ga vrela po prvi put spominju, došao eventualno kao misionar, neovisno o papi, ili je tamo i dospio kao papinski poklisar i onda na tomu gradio poziciju. Kakav god odgovor na to pitanje bio, kasnije djelovanje svećenika Ivana na širokom prostoru od Jadrana do Podunavlja precizno potvrđuje kako je papinstvo cijeli taj prostor percepiralo jedinstvenim i kako se za različite misije koristilo uslugama iste osobe koja je konzistentno mogla provoditi program osmišljen u Rimu. Ne bi, međutim ovdje valjalo propustiti naglasiti kako »svijet« u kojem se svećenik Ivan kretao, i koji je svojim djelovanjem na neki način i povezivao, ne bi trebalo širiti izvan vladarskih krugova prvih slavenskih država, budući ni njegovi ciljevi ni doseg njegovih kontakata posve sigurno nisu bili u razini onoga što su postizali suvremeni misionari.

Uz sva ova razglabanja nije na odmet već na ovome mjestu primijetiti kako naprijed ocrtna papinska nastojanja nisu imala nekoga osobitog i trajnog uspjeha. Takav se zaključak nedvojbeno potvrđuje kratkim uvidom u ono što se događalo s misijom Konstantina i Metoda u Moravskoj kneževini i pokušajima da se ovdje ustroji nova i o carskoj, odnosno vlasti salcburškoga nadbiskupa, neovisna crkvena hijerarhija. Iako je vjerovjesnik Metod svoje napore i rad na izgradnji nove crkvene hijerarhije provodio pod punim nadzorom i s podrškom papinske kurije, počevši još od vremena pape Hadrijana II, to franačke biskupe nije priječilo da ga zatvore i tri godine drže u zatočeništvu, unatoč punoj papinskoj podršci. No, ni nakon što je Metod konačno oslobođen zatvora, i nakon što je nekoliko puta pohodio Rim i tu dobio izričite dozvole za nastavak svoga dotadašnjega djelovanja, franački ga biskupi nisu ostavili na miru te su mu sada počeli spočitavati uporabu slavenskog jezika u bogoslužju. Kako bi opravdao svoga šticećenika, Ivan VIII. je organizirao poseban crkveni sinod na kojemu je uklonjena i ta optužba, no nakon je toga carska crkva pribjegli s jedne strane krivotvorenju papinskih bula, a s druge strane protiv Metoda su podignute optužbe za krivotvorenje. Ivan je

²⁹ Diplomatički zbornik I, 19: *Modo uero, sicut nobis retulit Theodosius, uenerabilis episcopus, missos tuos cum eo dirigere promiseras.*

VIII. dakle sve do smrti srčano branio svoga štićenika, ali je kroz cijelo ovo vrijeme izostala jasna i nedvojbeno podrška Moravskoga kneza, Svetonpluka. Ovaj je, naime, radije birao dobre i nepomućene odnose sa svojim franačkim seniorom no stajanje uz bok papi. I upravo je ova činjenica bila razlogom zašto je zamisao o ustrojbi nove crkvene hijerarhije konačno propala za pontifikata pape Stjepana VI., koji po svemu sudeći nije bio spreman na tako upornu i žilavu borbu kao njegov veliki prethodnik.³⁰

*

Sve je ovo bilo potrebno nešto detaljnije obrazložiti kako bi se sada u pravome svjetlu jasnije sagledalo što su to u međusobnoj komunikaciji mogli jedan od drugoga očekivati i tražiti papa Ivan VIII. i novi hrvatski knez, Branimir. U takvu raščlambu valja krenuti od neprijepornih činjenica, prije svega od toga da se u proljeće 879. godine knez Branimir upravo popeo na kneževski prijestol nakon ubojstva svoga prethodnika, bizantskoga štićenika Zdeslava.³¹ Slučajno ili ne, u Hrvatsku je u tom trenutku prispio papinski poslanik koji je tu boravio i ranije i koji je već imao dobro uhodane kontakte s vladajućim krugovima, ali i informacije iz prve ruke o namjerama i planovima pape Ivana VIII. Teško da može biti kakve dvojbe da je u razgovorima s novim knezom bilo govora i o planovima i nastojanjima papinstva na izgradnji nove crkvene hijerarhije od obala Jadrana do Dunava. To tim prije što se još u vrijeme kneza Trpimira na kneževskome dvoru govorilo o tomu da splitskom nadbiskupu, slijedniku salonitanskoga metropolita, pripada crkveno vrhovništvo »sve do Dunava i u cijelome vladanju Hrvata«. ³² Čini se da nije teško naslutiti kako je knez Branimir u ovim planovima vidio i svoju šansu, u prvome redu vjerojatno za stjecanje legitimacije svojoj vladavini koja je započela u, kako je već rečeno, prilično nesretnim okolnostima, ubojstvom prethodnika. Sa svojim se knezom složio i novoizabrani biskup njegove kneževine, Teodozije, te su tako preko Jadrana upućena poruke u kojima su i knez i novi biskup očigledno iskazali volju pružiti podršku planovima Ivana VIII. Izričaji kojima papa o tomu govori u odgovorima upućenim u Hrvatsku takvi su da je teško naslutiti što su stvarno nudili novi knez i njegov

³⁰ Metodovo djelovanje u kontekst »sukoba interesa ... između papinskog zahtjeva primata i zahtjeva franačke posjedničke crkve« postavlja DVORNIK, o.c., 87 i d., što uz sitnije netočnosti i nepreciznosti, ponavlja i BOBA, o.c., 80 i d. Kako se taj sukob interesa prikrivao prvo sporom oko jezika bogoslužja, a potom i navodnom Metodovom herezom, odavno je ali i vrlo precizno ocrtao ŠIŠIĆ, o.c., 364–375. Posve drugačije na kontekst Konstantinove i Metodove misije gleda, primjerice, H. WOLFRAM, »The Image of Central Europe in Constantine VII Porphyrogenitus«, u: Constantine VII Porphyrogenitus and His Age (Second International Byzantine Conference, Delphi, 22–26 July 1987), Athens 1989, 6, s opširnijom argumentacijom u ISTI, Die Geburt Mitteleuropas, Wien 1987. U tim, kao i u nekim drugim tekstovima, Wolfram nastoji, slijedeći u literaturi dobro poznati Wenskusov »model« ranih etničkih zajednica, dokazati jedan obrazac (one size fits all) »slavenskih etnogeneza«. Pri tomu, na ponešto neobičan način upozorava na »civilizatorsku ulogu« germanskih populacija, što sve zajedno rezultira nedokazivim rekonstrukcijama, kakva je ona da je papinstvo prvo odbilo Rastislavov zahtjev za posebnom crkvenom organizacijom a onda naknadno, iz nepoznatih razloga, prigrlilo Konstantina i Metoda i ovomu posljednjem podarilo ni manje ni više no nadbiskupiju. K tomu, Wolfram nije dobro upućen u povijesni zemljopis (on, primjerice, zna za nekakvu »sisačku kneževinu« o kojoj nijedno poznato vrelo ništa ne govori; itd. itd.), što njegove rezultate čini još udaljenijima od povijesne stvarnosti.

³¹ Za način na koji je Branimir došao do kneževske časti usp. ŠIŠIĆ, o.c., 363. Za političko značenje te promjene usp. ANČIĆ, o.c.

³² Izričaj po kojemu je »salonitanska crkva« metropolis usque ripam Danubii et pene per totum regnum Chroatorum zabilježen je u Trpimirovoj ispravi, izdanoj između 840. i 844. godine (izdanje u: Diplomatički zbornik I, 4–6; novo datiranje isprave podrobno argumentira L. MARGETIĆ, »Bilješke uz Trpimirovu ispravu«, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu 30/1/1993).

biskup, osim što su nedvojbeno priznavali puni crkveni autoritet slijednika sv. Petra. Jesu li, doista, u tome trenutku Branimir i Teodozije bili spremni do kraja podržati papinska nastojanja, što praktično znači otkazati poslušnost akvilejskome patrijarhu, koji je još od vremena Karla Velikog u svojim rukama imao crkvenu jurisdikciju nad cijelim područjem od obale Jadrana do Drave,³³ nije baš najjasnije.

Problem pri tomu izvire iz činjenice da je takva eventualna odluka nedvojbeno podrazumijevala i kidanje vazalnih veza koje su hrvatskoga kneza još uvijek vezivale uz franačke vladare, što bi u danim okolnostima a glede načina na koji se Branimir popeo na kneževski prijestol, i s obzirom na postojanje nutarnjih neprijatelja o kojima se govori i u papinskome pismu, bio prilično hazardan potez. U svakome slučaju valja primijetiti da u prepisci što je vođena ove i sljedećih, 880. ili 881. godine, odnosno za vrijeme boravka biskupa Teodozija u Rimu, konkretne formulacije o obvezama koje bi obje strane preuzele nisu izrijekom navedene. U pismu upućenom knezu u vrijeme kada je u Rimu, 880. ili 881. godine, boravio biskup Teodozije, papa doduše spominje polaganje prisege, no iskazi kojima se to opisuje krajnje su magloviti. Papa, naime, govori o tomu da knez nakon biskupova povratka treba u Rim poslati nove poklisare koji će ga izvijestiti što je u Hrvatskoj poduzeto, a nakon toga će on, papa, poslati svoga poklisara pred kojim će »cijeli narod« kneževine položiti prisegu na »vjernost«.³⁴ I dok je posve jasno da je papa pod prisegom kneževa puka podrazumijevao neku vrst državnoga sabora, skupa najistaknutijih ljudi, odnosno vladajućega sloja zemlje, kakvi su bili uobičajeni za ovo povijesno razdoblje, formulacija o polaganju prisege ostaje ipak ponešto zagonetna. Iako bi se na prvi pogled moglo pomisliti da se radi o tipično feudalnoj prisezi vjere, budući papa rabi upravo takav izričaj,³⁵ čini se da bi takvo tumačenje ipak bilo preslobodno. Papa se, doduše, postavlja u ulogu onoga tko izdaje naloge (*mandamus*), što znači da se ne radi o vezi dvaju ravnopravnih čimbenika, no budući se prisega ipak polaže »po običaju naše crkve« teško bi bilo dokazati da se doista radi o klasičnoj feudalnoj prisezi vjernosti kakvu su polagali vazali svome senioru.³⁶ Ovdje vrijedi naglasiti kako se u novije doba naglašuje da su se pape »oslanjale na štovanje i vjernost radije no na vojnu silu, te su kao rezultat toga mogli rabiti prisege mnogo češće no što mi to (danas) znamo«.³⁷ Pri tomu se radilo o štovanju prava sv. Petra i njegova zemaljskoga vikara, a ne o klasičnom odnosu »seniora« i »vazala« koji je uvijek implicirao i podjeljivanje »feuda«. K tomu, iz papinskoga pisma proizlazi da je knez već otpočeo činiti ono što apostolska stolica od njega očekuje (*ut, sicut diuina inspiratione agere cepistis*), pa bi prisega tek trebala omogućiti da se započeti posao dovrši. O tomu da nešto s obećanjima Branimira i Teodozija ipak nije bilo do kraja jasno kao da govore i silne rezerve Ivana VIII. spram njihove i usmeno i pismeno iskazane

³³ Za Dravu kao granicu crkvenih jurisdikcijskih područja usp. F. KOS, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku II, Ljubljana 1906, 37 bilj. 6.

³⁴ Diplomatički zbornik I, 18–9: reuertente ad uos filecto (recto: dilecto) episcopo uestro idoneos legatos uestros presentialiter ad nos dirigere non pretermittatis, qui pro parte omnium uestrum nos et sedem apostolicam corrificant (recto: certificant) de his, que mandastis, ut et nos cum illis missum nostrum dirigamus ad uos, quibus secundum morem et consuetudinem ecclesie nostre uniuersus populus uester fidelitatem promittat.

³⁵ Tako stvar razumije MARGETIC, »Branimirov natpis ...«, 27.

³⁶ Problem feudalnih odnosa, a time i koncepte »vazala« i »seniora«, moderna historiografija ponovno stavlja pod istraživačku lupu i traži nova objašnjenja. Usp. primjerice S. REYNOLDS, *Fiefs and Vassals*, Oxford 1994; C. B. BOUCHARD, *Strong of Body, Brave and Noble. Chivalry & Society in Medieval France*, Ithaca nad London 1998, oba djela s bogatim bibliografskim uputama.

³⁷ REYNOLDS, o.c., 210, pri čemu se govori o prilikama 11. stoljeća.

volje da se podrede papinskom autoritetu, a koje se ponavljaju u svim pismima iz 879.³⁸ Iz svega bi se ovoga moglo zaključiti kako je papa, poučen dotadašnjim držanjem moravskoga kneza Svetonpluka, koji je za račun dobrih odnosa s istočnofranačkim kraljem odbijao pružiti otvorenu podršku Metodu u sukobu s bavarskim biskupima, odlučio prihvatiti načelni savez s hrvatskim knezom bez još uvijek jasno formaliziranih i institucionaliziranih veza. Sa svoje strane, Ivan je VIII. za dobivena obećanja kneza i biskupa bio spreman ponuditi javnu potporu njihovoj novoj i još uvijek nestabilnoj vlasti, nadajući se kako će ovakva podrška u budućnosti donijeti pune plodove.

U ovakvome bi, dakle, svjetlu trebalo promatrati papinski potez o kojemu se govori u njegovu pismu upućenom Branimiru, naime da je na Spasovo, 21. svibnja služeći misu na oltaru sv. Petra zazvao Božji blagoslov na kneza Branimira, njegov puk i zemlju. Objašnjavajući zašto je to uradio, papa nastavlja kako je postupak proveo da bi s jedne strane unaprijed knez mogao sretno vladati nad povjerenim mu područjem, odnosno da bi mu s druge strane osigurao vječni spas duše i budućnost na drugome svijetu.³⁹ Bio je to, dakle, akt javnoga oprostata za počinjeno ubojstvo kneževa prethodnika, Zdeslava, bez čega, po shvaćanju obiju strana očigledno nije moglo biti ispravne i sretne vladavine u budućnosti. Takav papinski potez i njegovu vrijednost u očima suvremenika ni u kojem slučaju ne bi trebalo podcjenjivati. Valja se na ovome mjestu samo prisjetiti oštine s kojom je isti papa pet godina ranije reagirao na činjenicu da je tadašnji hrvatski knez Domagoj smrću kaznio urotnike koji su pripremali prevrat i njegovu smjenu.⁴⁰ K tomu svakako treba uzeti u obzir i to da je samo dvadesetak dana prije zazivanja Božjeg blagoslova nad oltarom sv. Petra isti papa pisao Zdeslavu, ne znajući očigledno da je on već izgubio i prijestol i život, tražeći od njega da u sigurnosti isprati legata poslanog u Bugarsku.⁴¹ To, pak, jasno pokazuje u najmanju ruku dobre odnose i sa svrgnutim knezom, što samo još jasnije podcrtava koliku je uslugu Ivan VIII. učinio Branimiru.

Iz svega rečenog, pak, proizlazi da su prvi kontakti hrvatskoga kneza Branimira i pape Ivana VIII. označili početak stvaranja trajnijega saveza, posve u duhu vremena i običaja 9. stoljeća. Sudionici toga tek stvorenog saveza bile su dvije strane s kompatibilnim interesima i očekivanjima. Na jednoj strani, papinstvo koje traži prostor za izgradnju svoga ukupnog društvenog autoriteta i pri tomu računa na potporu upravo onih snaga koje izrastaju na ostacima carstva što se urušava samo od sebe; na drugoj strani, hrvatski knez koji je na vlast došao krvavim prevratom, i koji za svoju još nedovršenu ali i već relativno moćnu državu

³⁸ U pismu svećenstvu i puku Branimirove kneževine od 7. lipnja 879: ... si uos hanc uoluntatem et sponsonem uestram usque ad finem sinceriter habueritis et fideliter tenueritis. (Diplomatički zbornik I, 13) U pismu samome knezu od istoga dana papa Branimirovu budućnost postavlja u pogodbene relacije, te njegove eventualne uspjehe stavlja u izravnu korelaciju s bogobojaznim ponašanjem: quanto ipse te deo humiliter subdere sanctisque ipsius obedire preceptis studueris atque ipsius sacerdotibus et ministris honorem debitum pro amore domini exhibueris, tanto super omnes inimicos tuos et rebelles aduersarios eris procul dubio uictor et potens. Et ideo monemus industriam tuam ut in omnibus tuis actibus dominum semper pre oculis habeas, timeas et toto diligas corde ... Quod cum ita sit, si tuis bonis operibus in presenti lucentibus deum glorificaueris, gloria eris sempiterna in futuro sine dubio decoratus (Diplomatički zbornik I, 14). U pismu Teodoziju od istog dana: monemus sagacitatem tuam, ne in quamlibet partem aliam declines et contra sacra uenerabilium patrum instituta episcopatus gratiam recipere queras (Diplomatički zbornik I, 15–6).

³⁹ Nakon što je opisao zazivanje Božjeg blagoslova, Ivan VIII. objašnjava da je to učinio ut hic et in eternum corpore simul et anima saluatus et principatus terrenum, quem habes, prospere ac securiter regere possis et in celesti regione post mortem cum deo feliciter gaudeas et in perpetuum regnes (Diplomatički zbornik I, 15)

⁴⁰ Sačuvani odlomak papina pisma u Diplomatički zbornik I, 11.

⁴¹ Pismo Ivana VIII. upućeno Zdeslavu objavljeno je u Diplomatički zbornik I, 12, uz nepotrebno mijenjanje izvornog datiranja s nadnevkom 2. svibnja 879.

traži nekoga tko će mu pružiti pomoć u dogradnji vlasti, točnije izgradnji crkvene organizacije, te time osigurati da njegova još uvijek sirova moć konačno postane općeprihvatljiva.

Ovdje valja, međutim, zastati i osvrnuti se na već ranije spominjani sud hrvatske historiografije kako su kontakti Branimira i pape Ivana VIII. 879. i 880. označili svojevrсно »međunarodno priznanje« tadašnje hrvatske države. Ne treba na ovome mjestu trošiti previše riječi kako bi se dokazalo da je takav stav u punoj suprotnosti s duhom i prilikama 9. stoljeća. Sam koncept »međunarodnog priznanja« neke države bio bi ljudima toga doba posve nerazumljiv i nejasan, pa je stoga posve nemoguće u ovom kontekstu i rabiti takav izričaj. Ukoliko se, pak, njime želi označiti tek trenutak kada je hrvatska kneževina izašla na onodobnu međunarodnu političku pozornicu, i pri tomu se pokušava današnjim rječnikom opisati pojave jednog davno nestalog svijeta, kao što je to svojedobno uradio Roberto Lopez nazvavši bizantski zlatnik »dolarom srednjega vijeka«,⁴² onda se događaji o kojima je upravo bilo riječi nikako ne mogu tako tumačiti. Na takav, naime, način zamišljeno »međunarodno priznanje« hrvatske kneževine trebalo bi tražiti cijelih pedesetak godina ranije, točnije u onom trenutku kada je kneza Bornu na kneževskome prijestolu sukladno nasljednom pravu i iskazanoj volji vladajućega sloja kneževine naslijedio *nepos* Ladislav, i kada je tu činjenicu priznao i potvrdio car Ludovik Pobožni.⁴³ Od toga je trenutka nadalje hrvatska kneževina bila sastavni dio suvremenog političkog ustroja Europe, a sklapanje saveza s papinstvom 879. značilo je samo početak bitnoga redefiniranja njezina mjesta i položaja u tome sustavu, sukladno rezultatima procesa rastakanja jedinstvene carske vlasti.

S drugom idejom koja je općeprihvaćena u hrvatskoj historiografiji, naime da je sklapanje saveza između pape i hrvatskoga kneza značilo to da je Hrvatska od toga trenutka konačno krenula putem samostalnoga razvoja i neodvisnosti, stvari stoje nešto drukčije. Ispravnost, odnosno neispravnost takvoga suda nemoguće je dokazivati samim događajima iz 879. i 880. Kako bi se taj sud provjerio prije nego je potrebno nastaviti raščlambu odnosa hrvatskoga kneza i papinstva sve do kraja Branimirove vladavine, odnosno do onoga trenutka kada je, oko 885. godine, zasjevši na splitsku nadbiskupsku stolicu, već spominjani Teodozije konačno zatražio nadbiskupski plašt u Rimu.

Kako su se dalje razvijali kontakti Ivana VIII. s knezom Branimirom i biskupom Teodozijem danas više, nažalost, nije moguće utvrditi. Ono što je, međutim, osobito važno jest to da kasniji događaji i razvoj prilika u Branimirovoj kneževini daju naslutiti kako sklapanje saveza 879. i planovi za njegovo formaliziranje 880. godine nikako nisu značili još uvijek i definitivni raskid s franačkim carstvom. To jasno zasnjeđuje pojava franačkoga redovnika Teudberta na čelu kneževskoga benediktinskog samostana u Ninu upravo u doba vladavine kneza Branimira,⁴⁴ ali još jasnije i okolnosti u kojima je oko 885. Teodozije preuzeo mjesto splitskoga nadbiskupa. Sama činjenica da se tom prigodom novi nadbiskup, poput svoga prethodnika Marina, odlučio posvećenje potražiti u Akvileji⁴⁵ upućuje na nedvojbeni zaključak kako je crkvena hijerarhija hrvatske kneževine još uvijek bila, bar formalno, podređena franačkoj crkvi. To je, pak, sukladno prilikama i shvaćanjima 9. stoljeća, o kojima je bilo

⁴² Vidi R.S. LOPEZ, »The Dollar of the Middle Ages«, *Journal of Economic History* XI/1951.

⁴³ Usp. M. ANČIĆ, »From the Carolingian Official to the Ruler of Croats. Croats and the Carolingian Empire in the First Half of the 9th Century«, *Hortus artium medievalium* 3/1997.

⁴⁴ O opatu Teudbertu govori natpis otkriven krajem 19. stoljeća u Ninu. Usp. V. DELONGA, *Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*, Split 1996, 207–8, i M. MATIJEVIĆ SOKOL-V. SOKOL, o.c., 67–8.

⁴⁵ O Teodoziju posvećenju za splitskoga nadbiskupa u Akvileji govori se u pismu pape Stjepana VI. iz 886–7. godine (*cum pie memorie decessor tuus hominem excessisse dicitur, ad Aquiegensem diceris convolasse ecclesiam et exinde consecrationem suscepisse* – *Diplomatički zbornik I*, 20))

riječi na početku, siguran znak da je i hrvatska kneževina još uvijek, bar formalno, stajala u vazalnom odnosu spram posljednjega franačkog cara, Karla III.

Stvarni sadržaj toga vazalnoga odnosa danas više nije moguće preciznije odrediti, no izvan je svake razumne dvojbe kako odnos kneza Branimira 80-ih godina 9. stoljeća nije više bio onaj i onakav odnos u kakvom su spram cara stajali 20-ih i 30-ih godina istoga stoljeća Borna i njegov nasljednik Ladislav.⁴⁶ Branimir je, doduše, održavao neke od tradicija iz toga ranijeg vremena, kakva je primjerice bilo hodočašće nepoznatom svetištu akvilejske dijeceze, pa se njegovo i ime njegove žene Maruše nalaze na popisu čuvenog Čedadskoga Evanđelijara,⁴⁷ no mnoge druge tradicije, poput ceremonijalnoga periodičnog poklonjenja caru, bitnoga utjecaja lokalnih franačkih dužnosnika na prilike u vazalnoj kneževini, i sličnih, gotovo su sigurno već bile napuštene. Možda najjasniji i najprecizniji pokazatelj pozicije hrvatskoga kneza 80-ih godina 9. stoljeća, u nedostatku izravnih podataka u sačuvanim vrelima, pruža usporedba ponašanja Branimira i moravskoga kneza Svetonpulka. Naime, dok hrvatski knez javno sklapa savez s Ivanom VIII, koji ovaj objavljuje *urbi et orbi* s oltara sv. Petra, da bi potom poslao *svoga* biskupa na dogovor s papom, dotle se Svetonpulk čuva bilo kakva bližeg kontakta s Rimom i praktično ostavlja Metoda »na cjedilu« u sukobu s njemačkim biskupima, odbijajući tretirati ga kao *svoga* nadbiskupa.

Zaključak o gotovo punoj samostalnosti hrvatskoga vladara koji se nameće iz ovakvoga razlaganja posve se potvrđuje činjenicom da je Teodozije konačno, nakon upozorenja Stjepana VI, odlučio uz posvećenje obavljeno u Akvileji svoj nadbiskupski plašt ipak zatražiti u Rimu.⁴⁸ Kratka sekvenca u odnosima papinstva i hrvatske crkve, pa time i države, koju otkrivaju dva vremenski prilično bliska pisma Stjepana VI. otkriva nekim sitnim detaljima još ponešto. Prije svega, kako je to zamijetio J. Lučić,⁴⁹ ton i formulacije prvoga papinskoga pisma upućuju na jasan zaključak da je papa za Teodozijev postupak saznao posrednim putem, od neke treće osobe. Ton, pak, i formulacije drugoga pisma, kojemu je prethodio odgovor novoga nadbiskupa, posve su drukčiji – nema više ni traga prvotnoj ljutnji i prijekorima, a Stjepan je očigledno bio zadovoljan dobivenim objašnjenjima te dobrohotno obećava zatraženi plašt. Štoviše, iz sadržaja ovoga drugog pisma daje se dosta precizno, onako kako otisak ocrtava negativ, razaznati što je sadržavao Teodozijev odgovor, pa se time otkrivaju razlozi nagle promjene papinskih stavova i raspoloženja u vrlo kratkom roku. U odgovoru je, naime, na prvo, ljutito intonirano pismo, Teodozije svoj prelazak s ninske na solinsku/splitsku stolicu očigledno obrazlagao kao početni korak restauracije i izgradnje crkvene hijerarhije u hrvatskoj kneževini. Stoga ga papa sada opominje da u cijelom tom postupku mora voditi računa o naslijeđenim tradicijama i o tomu da izgradnja nove crkvene hijerarhije ipak ne smije ići na štetu prava koja su proizašla iz organizacije stare crkvene hijerarhije koju su svojim osvajanjima razbili barbari: »...svesrdnim molbama molimo da se sve Crkve, koje su barbarskim bijesom razorene, obnove, tako da se ne dogodi u uspostavi novih Crkava da zaboraviš na stare«.⁵⁰ Takvo, pak, papinsko upozorenje posve odgovara idejama koje je

⁴⁶ O tome odnosu usp. M. ANČIĆ, *Hrvatska u karolinško doba*, Split 2001, 15–6, 25 i d.

⁴⁷ *Magnae Moraviae Fontes ... III*, 334.

⁴⁸ O tomu govori pismo pape Stjepana VI. iz 887–8. godine, tiskano u *Diplomatički zbornik I*, 21–2.

⁴⁹ J. LUČIĆ, »Crkvene prilike u Hrvatskoj za kneza Branimira (879–92)«, *Croatia Christiana Periodica* 17/1986.

⁵⁰ Prijevod citiran prema M. MATIJEVIĆ SOKOL-V. SOKOL, o.c., 57, dočim se na str. 16 iznosi mišljenje kako se pojam *ecclesia* u ovom pismu treba tumačiti tako da se u prvome redu odnosi na izgradnju crkvene hijerarhije. Latinski tekst: *et omnes ecclesie, que barbarorum rabie destructe sunt, assiduis precibus, ut restaurantur, imploramus, ita tamen, ut in novarum ecclesiarum restauratione neglectus non proveniat anti-quarum*, u: *Diplomatički zbornik I*, 22.

svojedobno, sastavljajući naputak za ankonitanskoga biskupa Pavla 873. godine, artikulirao Ivan VIII.

No, nisu samo ideje očuvanja i povratka crkvenim tradicijama iz vremena prije barbar-skih navala ono što povezuje događaje iz 879. i 880. s onima iz 886. i 887. godine. Dojam da se u drugoj polovici 80-ih godina 9. stoljeća zapravo radi samo o nastavku istoga onog posla koji su Branimir i Teodozije započeli s Ivanom VIII. postaje to snažniji prisjetimo li se kako je 880. papa očekivao da ga se potanko izvijesti o svemu što je knez poduzeo na ostvarenju međusobnoga dogovora. Iako u pismima iz toga prvog razdoblja nije jasno naznačeno što je bio predmet njihovih dogovora, čini se vrlo vjerojatnim kako se i tada radilo upravo o istoj stvari – obnovi i izgradnji crkvene organizacije i hijerarhije unutar granica kneževine kao već zaokružene i zasebne političke jedinice. Ta će zasebnost, pod još uvijek nejasnim okolnostima, postati i formalna upravo u vrijeme smrti posljednjega karolinškoga cara, Karla III, 888. godine.⁵¹ S time bi se u svezu mogla dovesti i činjenica da je prvi (sačuvani) datirani natpis u kamenu koji spominje nekoga hrvatskog vladara onaj Branimirov, nađen krajem 19. stoljeća u selu Muć Gornji kod Splita, na kojemu je upisana upravo 888. godina, godina Karlove smrti.⁵²

Činjenica, pak, da je pothvat »obnove crkve« (kako institucionalno, tako i u graditeljskom smislu, o čemu govore i sačuvani natpisi iz čak pet crkava podignutih u doba Branimirove vladavine) otpočet Teodozijevim prelaskom na nadbiskupsku stolicu u Splitu, a da će biti dovršen odlukama crkvenih sinoda održanih u istome gradu, koji je nekad tvorio sastavni dio tzv. »Bizantske Dalmacije«, četrdesetak godina kasnije, 925. i 928. godine, već sama za sebe i vrlo jasno govori o odnosima hrvatske kneževine i Bizanta u ovo doba. Na drugom sam mjestu opširno obrazlagao kako je i zašto upravo u vrijeme Branimirova uspona na kneževski prijestol bizantsko carstvo prestalo biti djelotvornim političkim čimbenikom na istočnoj obali Jadrana.⁵³ Stoga bih se u ovoj prigodi ograničio na to da samo još jednom podcrtam neobičnu važnost upravo navedenih činjenica. Naime, uslijed ranije naznačene isprepletenosti crkve i države u društvima 9. i 10. stoljeća naprosto je nezamislivo da bi uređenje crkvene organizacije i hijerarhije u hrvatskoj kneževini moglo početi institucionalnom »obnovom« salonitanske crkve, o čemu se jasno govori u pismu pape Stjepana VI, u slučaju da je grad Split kao njezino sjedište još uvijek stajao pod izravnom vlašću istočnoga cara. Čini se zato uputnim konačno prestati govoriti o »Bizantskoj Dalmaciji« kao političkoj jedinici Istočnoga carstva koja u posljednjim desetljećima 9. stoljeća još uvijek obuhvaća sve primorske gradove. Umjesto toga valjalo bi se s jedne strane okrenuti razmatranju značenja pojma *provincia Jadertina* koji se, kako se čini, ustaljuje upravo u ovo doba,⁵⁴ a s druge strane konačno početi razmatrati način na koji su se gradovi na istočnoj obali Jadrana postupno integrirali u tkivo hrvatskog ranosrednjovjekovnog društva.

Zaključujući ovo izlaganje vraćam se na prije spomenutu dvojbu oko toga mogu li se Branimirove veze s papinstvom doista uzimati kao znak konačnoga osamostaljenja hrvatske

⁵¹ Argumente za takav stav vidi u ANČIĆ, o.c., 29, 67–8. Opširnije o problemu kraja karolinške vrhovne vlasti nad kneževinom Hrvatskom autor priprema posebnu raspravu.

⁵² O natpisu iz Muća Gornjeg vidi DELONGA, o.c., 120–4, i M. MATIJEVIĆ SOKOL-V. SOKOL, o.c., 61–6. Jesu li i u kojoj mjeri suvremenici bili svjesni činjenice da je Karlova smrt označila kraj karolinškoga imperija teško je danas odgovoriti, no podudarnost jednoga od najstarijih europskih datiranja po kršćanskoj eri s godinom smrti posljednjega »Karolinga« ipak zavrjeđuje pozornost.

⁵³ Usp. ANČIĆ, »The Wanning ...«

⁵⁴ Usp. M. ANČIĆ, »Translatio beati Grisogoni martyris kao povijesno vrelo«, Starohrvatska prosvjeta (3. ser.) 25/1998.

kneževine? Odgovor na takav upit, čini mi se, ne može biti jednostavan, a želi li povjesničar pri tomu doista biti precizan, onda taj odgovor mora sadržavati određen broj uvjeta i ograda. Ako se pod osamostaljenjem kneževine podrazumijeva dugotrajni proces u kojem su neprijetno i naizgled same od sebe kidane veze koje su tijekom 9. stoljeća vezivale hrvatske vladare s franačkim carstvom, onda je razdoblje vladavine kneza Branimira doista vrijeme osamostaljenja i redefiniranja pozicije Hrvatske u globalnom europskom političkom sustavu. Važnu ulogu pri tomu su igrali odnosi koje s hrvatskom kneževinom uspostavlja papa Ivan VIII. nastojeći stvoriti koaliciju s vladarima mladih slavenskih država, s ciljem jačanja papinske pozicije i promjene u odnosima crkvene i svjetovne vlasti.

S u m m a r y

The Position of Branimir's Croatia in Contemporary World Order

Mladen Anči

The article examines traditional attitudes of Croatian historiography regarding the importance of the rule of Croatian duke Branimir in the 880's, and analyzes the social context in which such attitudes were formed. According to the author's findings the basic Croatian historiographic orientation, maintaining that duke Branimir had ensured the recognition of political independence of his country through the contacts with Pope John VIII, has been strongly influenced by the contemporary political situation. Not in favor of such interpretations of history, the author draws attention to social and political circumstances in the period of the disintegration of the Carolingian empire and the role of the new order that has arisen on its basis.

By reinterpreting the known material from first-class sources, the author focuses primarily on the initiatives of Popes Adrian II and John VIII and their attempts to change the relationship between the church and the secular authorities. In order to attain this goal, both popes tried to lean on the rulers of »recent« Slavic political entities formed at the juncture of two large empires, the Carolingian and the Byzantine (consisting of Moravia, Croatia, Bulgaria). By using the activities of priest Ivan of Mletak (*presbiter Iohannes de Veneciis*), the author also analyzes the mechanisms and procedures employed by the popes to attain their goals. Ivan of Mletak was a papal diplomat who used to visit the courts of Slavic rulers in the 880's. According to the author the papal support of the mission of two missionary brothers, Constantine and Methodius, belongs in the same context. The author especially emphasizes the fact that when he had to choose between the pope and the ruler of east Franconia, Moravian duke Svantopulk had chosen the latter.

Within this framework, the author also interprets the contacts of duke Branimir with Pope John VIII, and later with Pope Stephen VI. After analyzing the original material the author has ascertained that in the course of these contacts, the Croatian duke first sought the papal support for his reign which had commenced with the violent change on the ducal throne and the murder of his predecessor, duke Zdeslav. Pope John VIII, on the other hand, tried to influence the new duke and involve him in the »renovation« of church institutions under the direct papal jurisdiction. The author also forms the thesis that at the beginning, duke Branimir was not prepared to neglect his vassal relation with the Franks, which is reflected in the fact that the bishop of his country had remained subordinate to the Aquileian patriarch. By analyzing the circumstances in which this same bishop of the Croatian duchy switched to the seat of the archbishop of Salona and Split, it may be assumed that even in the middle of 880's duke Branimir was very cautious in forming closer and formal ties with the papal throne, and still tried to preserve his connections with the Franks. Based on the correspondence between the Pope and the Croatian duke the author is of the opinion that the new alliance was formed very gradually, and that its strength and effectiveness directly depended upon the diminishing power of the Carolingian empire.